



**REPUBLIKA E SHQIPËRISË  
MINISTRIA E ARSIMIT SPORTIT DHE RINISË  
INSTITUTI I ZHVILLIMIT TË ARSIMIT**

## **PROGRAMET E KULTURËS SË PËRGJITHSHME TË ARSIMIT PROFESIONAL**

**Lënda: Fizikë**

**Klasa: XIII**

**Struktura: 2+2**

**Tiranë, 2018**



	Emër Mbiemër	Pozicioni	Data	Nënshkrimi
Koordinoi:	M.Gurakuqi	Përgjegjës i Sektorit të Teknologjisë së Mësimdhënies	05.07.2018	
Pranoi:	D.Rapti	Drejtori i Drejtorisë së Kurrikulës, Standardeve dhe Kualifikimit	05.07.2018	

## **Përmbajtja e programit**

I.HYRJE .....	3
II. Korniza konceptuale e programit fizikë bërthamë .....	4
III. Qëllimet e programit të fushës së shkencave natyrore/lënda fizikë bërthamë .....	6
IV.Lidhja e kompetencave të fushës së shkencave natyrore/lëndës fizikë me kompetencat kyçe.....	7
V.REZULTATET E TË NXËNIT TË KOMPETENCAVE KYÇE PËR SHKALLËN VI .....	7
VI.Lidhja e fushës së shkencave natyrore/lëndës fizikë bërthamë me temat ndërkurrikulare.....	12
VII.Lidhja e fushës së shkencave natyrore me fushat e tjera kurrikulare.....	13
VIII.Kompetencat e fushës së shkencave natyrore.....	17
IX. Koha mësimore për secilën tematikë .....	22
X.TABELA PËRMBLEDHËSE E PROGRAMIT TË FIZIKËS SIPAS TEMATIKAVE, SHKALLA VI, KLASA XIII .....	23
XI. Rezultatet e të nxënit të kompetencave sipas tematikave për lëndën fizikë, shkalla VI, klasa XIII .....	24
XII. Udhëzime metodologjike.....	41
XIII. Udhëzime për vlerësimin .....	48
XIV. Materiale dhe burime mësimore .....	50
XV. SHTOJCË.....	51

## I.HYRJE

Shkenca është veprimtari intelektual dhe praktike që përfshin studimin sistematik të strukturës dhe sjelljes së botës fizike dhe natyrore përmes vëzhgimeve dhe eksperimenteve. Mësimi i lëndëve të fushës së shkencave natyrore u ofron nxënësve mundësi për të zhvilluar të kuptuarit e koncepteve dhe të proceseve shkencore, e praktikave më të përdorura nga njeriu për zhvillimin e njohurive shkencore, e kontributit të shkencës në shoqëri dhe të zbatimeve të saj në jetën e përditshme.

Kurrikula e lëndëve të shkencave natyrore ndihmon në zhvillimin e kompetencave që u shërbejnë individëve në aspektin personal, social, ekonomik dhe që lidhen me çështje lokale, kombëtare dhe globale. Kompetencat që zhvillon fusha e shkencave të natyrës në të gjitha shkallët kontribuojnë në arritjen e kompetencave kyçe në funksion të të nxënësve gjatë gjithë jetës.

*Përmbajtja lëndore konceptohet si mjet për realizimin e kompetencave kyçe dhe atyre të fushës nëpërmjet formësimit të situatave të të nxënësve.* Nxënësit fillojnë me idetë e tyre se si janë gjërat dhe pastaj i ndryshojnë dhe i zhvillojnë duke i provuar ato praktikisht. Gjatë veprimtarive shkencore nxënësit ndeshen me mundësitë e ndryshimit, rivendosjes ose sfidës së ideve. Kjo mënyrë e të nxënësve bën që nxënësit të zhvillojnë dhe të formojnë të kuptuarit shkencor përmes ideve dhe përvojave të tyre. Idetë dhe konceptet përpunohen për sa kohë nxënësit punojnë në situata problemore dhe zbatojnë metoda kërkimore për t'i zgjidhur problemet. Duke mësuar në këtë mënyrë, ata mund të përjetojnë gëzimin e zbulimit shkencor dhe të ushqejnë kureshtjen për botën që i rrethon.

Mësimi i shkencave natyrore lidhet ngushtë me teknologjinë dhe së bashku i formojnë nxënësit në një kontekst më të gjerë.

Kurrikula bërthamë e shkencave të natyrës është e detyrueshme në klasat X, XI, XIII të AML-së për shkollat e arsimit profesional.

**Në shkallën VI** fusha e shkencave natyrore integron njohuri, shkathtësi, qëndrime e vlera nëpërmjet lëndëve me zgjedhje: fizikë, kimi, biologji. Në këtë shkallë nxënësit zgjerojnë fushën e njohjes për dukuritë në jetën dhe veprimtaritë e përditshme, zhvillojnë aftësitë, strategjitë dhe shprehjet e të menduarit të nevojshme për hulumtimin shkencor dhe zhvillimin teknologjik. Ata lidhin njohuritë shkencore dhe teknologjike me njëra-tjetrën dhe me jetën, përdorin gjuhën dhe terminologjinë shkencore, si dhe krijojnë bazat konceptuale për të nxënësve mëtejshëm të shkencës në studimet universitare.

Programi “Fizikë bërthamë” për klasën XIII , AML, është bazuar në kurrikulën angleze, me synim përgatitjen e nxënësve në përfundim të studimeve për të vazhduar studimet në degët universitare.

Ky program i ndihmon nxënësit të përvetësojnë njohuritë dhe konceptet kyçe të fizikës, në mënyrë që ato të zhvillojnë aftësitë e tyre për të përballuar sfidat e vështirësive në degët universitare që do të zgjedhin.

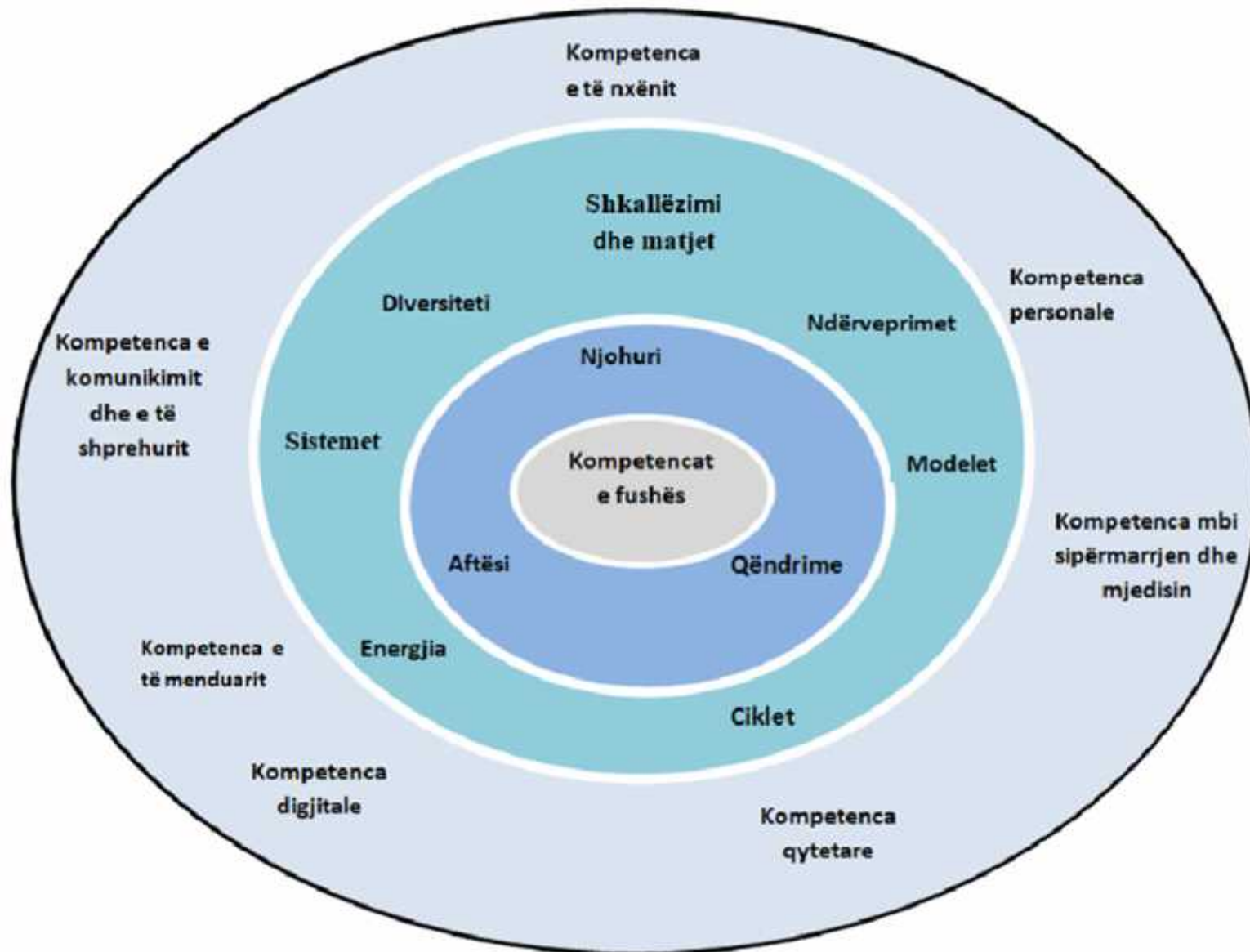
## II. Korniza konceptuale e programit fizikë bërthamë

Programi i lëndës “Fizikë bërthamë” mbështetet në kornizën kurrikulare të arsimit parauniversitar dhe planin mësimor të AML-së për shkollat profesionale. Ai u shërben:

- *nxënësve* për zhvillimin e kompetencave kyçe të të nxënit gjatë gjithë jetës dhe kompetencave të lëndës për përgatitjen e duhur shkencore në degët universitare që do ndjekin;
- *mësuesve* për planifikimin, realizimin dhe vlerësimin e veprimtarive mësimore dhe arritjeve të nxënësve në klasë dhe jashtë saj;
- *prindërve* për njohjen e rezultateve të pritshme të fëmijëve dhe kritereve të vlerësimit në periudha të caktuara;
- *hartuesve të teksteve mësimore* për përgatitjen e teksteve, si materialeve mbështetëse për mësuesit dhe nxënësit.

Zbatimi i programit bëhet duke respektuar parimet e gjithëpërfshirjes në aspektin gjinor, etnik, kulturor, racor, fetar, të paaftësive dhe nevojave të veçanta të nxënësve.

**Diagrami 1:** Korniza konceptuale e programit



### III. Qëllimet e programit të fushës së shkencave natyrore/lënda fizikë bërthamë

Qëllimet e fushës së shkencave të natyrës janë konceptuar në funksion të të nxënës gjatë gjithë jetës.

#### Përmes lëndës fizikë bërthamë nxënësit:

- 👤 zhvillojnë aftësitë shkencore, mendimin kritik dhe krijues;
- 👤 zbatojnë njohuritë dhe aftësitë shkencore në mënyrë analitike, kritike dhe krijuese në problemet që kërkojnë zgjidhje dhe marrje vendimesh;
- 👤 vlerësojnë kontributin e shkencës dhe teknologjisë në shërbim të shoqërisë njerëzore;
- 👤 ndërgjegjësohen për të bashkëvepruar me mjedisin në mënyrë të përgjegjshme dhe konsensuale;
- 👤 përshkruajnë proceset natyrore në kohë dhe hapësirë;
- 👤 përshkruajnë burimet energjetike;
- 👤 shpjegojnë proceset përmes katër bashkëveprimeve (gravitacionale, elektromagnetike, bërthamore dhe të dobëta);
- 👤 përdorin teknologjinë e informacionit dhe të komunikimit, si mjet për sigurimin dhe komunikimin e informacionit;
- 👤 shpjegojnë rolin e shkencës në zhvillimin e qëndrueshëm, si edhe në ruajtjen dhe mbrojtjen e mjedisit.

#### IV.Lidhja e kompetencave të fushës së shkencave natyrore/lëndës fizikë me kompetencat kyçe

Kompetencat e fushës së shkencave natyrore lidhen dukshëm dhe në mënyrë logjike e metodike me kompetencat kyçe dhe me tematikat e fushës, të cilat janë në funksion të zhvillimit të tyre.

Kompetencat e fushës së shkencave natyrore lidhen me kompetencat kyçe nëpërmjet rezultateve të të nxënit të secilës prej tyre. Lidhja mes rezultateve të të nxënit të kompetencave të fushës dhe kompetencave kyçe siguron zhvillimin e ndërsjelltë të tyre dhe lehtëson vlerësimin e nxënësve për kompetencat kyçe. Nga ana tjetër, kompetencat e fushës së shkencave natyrore lidhen edhe me njëra-tjetrën. Nëse kompetenca e parë, **“Kërkimi i përgjigjeve ose i zgjidhjeve të problemeve shkencore”**, ka të bëjë me mënyrat e të arsyetuarit, që u mundësojnë nxënësve të merren me probleme shkencore, dy kompetencat e tjera, **“Përdorimi i mjeteve, objekteve dhe procedurave shkencore”** dhe **“Komunikimi në gjuhën dhe terminologjinë e shkencës”**, u mësojnë atyre se si të përdorin instrumentet dhe procedurat e duhura dhe si të komunikojnë në gjuhën e shkencës dhe të teknologjisë për të zgjidhur problemet. Duke zbatuar mënyrat e të arsyetuarit shkencor, nxënësit do të kuptojnë natyrën e mjeteve, objekteve dhe procedurave të përdorura në këtë fushë dhe do të jetë të aftë të vlerësojnë ndikimin pozitiv apo negativ të shkencës dhe teknologjisë në mjedis dhe shoqëri. Përveç kësaj, në prezantimin e shpjegimeve ose sqarimin e zgjidhjeve të tyre, nxënësit do të ndërgjegjësohen për rëndësinë e përdorimit të saktë të gjuhës dhe terminologjisë në shkencë dhe teknologji.

Në tabelën e mëposhtme paraqitet lidhja e rezultateve të të nxënit të kompetencave të fushës së shkencave natyrore me rezultatet e të nxënit të kompetencave kyçe, sipas shkallës VI të kurrikulës. Megjithëse paraqiten të ndara në tabelë, nuk ka një kufi të prerë të lidhjes së rezultateve të të nxënit të kompetencave të fushës me rezultatet e të nxënit të kompetencave kyçe, pasi një kufi i tillë nuk ekziston mes kompetencave në vetvete, si tek ato kyçe ashtu edhe tek ato të fushës.

#### V.REZULTATET E TË NXËNIT TË KOMPETENCAVE KYÇE PËR SHKALLËN VI



**Tabela 1:** Rezultatet e të nxënit të kompetencave kyçe që realizohen nëpërmjet fushës së shkencave natyrore për shkallën VI

Shkalla VI
Klasa XII
<p><b>Kompetenca e komunikimit dhe e të shprehurit</b></p> <p><i>Nxënësi komunikon në mënyrë efektive</i></p>
<p><b>Nxënësi:</b></p> <p><b>prezanton</b> para një audience problemet kryesore rreth një temë të caktuar që lidhet me lëndën e fizikës, përmes një forme të komunikimit (gjuhës, simboleve, shenjave, kodeve, performancës artistike etj.);</p> <p><b>diskuton</b> në grup në mënyrë konstruktive duke dhënë informacione dhe argumente për një temë të caktuar në gjuhën amtare, ose në gjuhë të huaj;</p> <p><b>përdor</b> drejt strukturën dhe rregullat standarde të drejtshkrimit të gjuhës amtare dhe gjuhës së huaj në forma të ndryshme të komunikimit, si: ese, e-mail, postera, punime të ndryshme;, etj.;</p> <p><b>prezanton</b> një temë të caktuar nga shkenca, që lidhet me problem nga jeta e përditshme dhe në mënyrë efektive komunikon me audiencën duke përdorur TIK-un dhe mediet e tjera të shkruara dhe elektronike;</p> <p><b>përdor</b> në mënyrë efektive programet e TIK-ut gjatë procesit të të nxënit (duke përfshirë edhe të nxënit në distancë) dhe kryerjes së detyrave në lëndën e fizikës.</p>
<p><b>Kompetenca e të menduarit</b></p> <p><i>Nxënësi mendon në mënyrë krijuese</i></p>

**Nxënësi:**

**ndërton** hapat e zgjidhjes së një problemi në klasë apo jashtë saj, duke e vërtetuar zgjidhjen përmes metodës së analizës dhe e prezanton para klasës;

**analizon** në mënyrë të pavarur, informacionet e marra nga burimet e ndryshme për një temë ose detyrë të dhënë, vlerëson cilësinë e tyre dhe i vendos sipas rëndësisë dhe qëllimit që kanë (temat mund të jenë, p.sh.: orientimi në karrierë, integrimi evropian, ndryshimet klimatike, rreziqet nga armët konvencionale, armatimi bërthamor, zhvillimi kulturor-artistik në vend etj.);

**gjykon** rezultatet e arritura, nga analiza e të dhënave e një projekti apo programi të realizuar dhe i interpreton ato me gjuhën e matematikës dhe të shkencave natyrore, i paraqet grafikisht, në formë tabelore, dhe nxjerr përfundime të vërtetuara (p.sh.: projekt me bazë shkolle, projekt i gjelbërimit, projekt i hartuar nga komuniteti, ekspozitë me postera, punë laboratorike, eksperimente, etj.);

**hulumton** në mënyrë të pavarur për një çështje të caktuar, duke përcaktuar fazat dhe procedurat e hulumtimit, paraqet dhe interpreton rezultatet e marra në tabela dhe grafikë, duke përdorur teknologjinë e informacionit;

**identifikon** burimet e informacioneve të nevojshme dhe i shfrytëzon ato në mënyrën e duhur për të zgjidhur një problem në nivelin e caktuar të vështirësisë, duke dhënë shembuj konkretë;

**vlerëson** cilësinë e informacioneve në një material të shkruar për një temë të caktuar (p.sh.: për ngrohjen globale, për diversitetin kulturor dhe etnik etj.), identifikon elementet kryesore, i diskuton me moshatarët, duke dhënë propozime konkrete për shfrytëzimin e shembujve pozitivë në kontekstin lokal apo global, duke shprehur edhe qëndrimin personal;

**argumenton** rezultatet e arritura gjatë një eksperimentimi në shkollë apo diku tjetër, duke përshkruar qëllimin, hipotezën dhe mënyrën e vëzhgimit të dukurisë dhe paraqet rezultatet me metodën tabelore dhe grafike;

**zbaton** njohuritë dhe përvojën në kontekst të zgjidhjes së një problemi nëpërmjet veprimeve të përshtatshme me interes kombëtar.

**Kompetenca e të nxënit**

*Nxënësi mëson për të nxënë*

**Nxënësi:**

**demonstron** aftësi të përdorimit të TIK-ut në situata të jetës së përditshme dhe në përmbushjen e kërkesave të ndryshme gjatë të nxëniet (p.sh.: për ndërtimin e tabelave, grafikëve apo diagrameve, për vizatimin e një planimetrije për shtëpinë ku jetojmë);

**diskuton** në grup për mënyrat e bashkëpunimit me të tjerët për të zgjidhur një situatë të re mësimore (ose një problem nga jeta e përditshme), tregon mënyrën e shfrytëzimit të përvojave për të zhvilluar njohuritë dhe shkathtësitë e reja në zgjidhjen e situatave dhe problemeve ;

**shfrytëzon**, në mënyrën e duhur, këshillat dhe informacionet e marra në shërbim të zgjidhjes së një detyre apo problemi të caktuar, pastaj rezultatet i paraqet para të tjerëve;

**bën** përpunimin e informacioneve për një temë të caktuar në mënyrë të pavarur dhe efektive, prezanton me shkrim ose me gojë rezultatet, duke dhënë shpjegime për mënyrën e zgjedhjes dhe shfrytëzimit të burimeve të informacionit;

**menaxhon** në mënyrë produktive, burimet që ka në dispozicion (kohën, njerëzit, mjetet e punës etj.) gjatë kryerjes së një veprimtarie apo detyre të caktuar në një fushë mësimore apo në situata të jetës së përditshme.

**Kompetenca për jetën, sipërmarrjen dhe mjedisin**

Nxënësi kontribuon në mënyrë produktive

**Nxënësi:**

**merr** nismë për zhvillimin e veprimtarive të ndryshme me interes për lëndën e fizikës që lidhen me klasën, shkollën dhe mjedisin ku jeton, si dhe tregohet i përgjegjshëm në plotësimin e detyrave, përmbushjen e detyrimeve dhe respektimin e afateve referuar planifikimit të projektit;

**planifikon** dhe **menaxhon** me sukses një projekt me objektiva të caktuara, p.sh., një projekt për organizimin e ndërmarrjeve të vogla, që ofrojnë produkte dhe shërbime për qytetarët, duke u mbështetur në kërkesat aktuale të tregut të punës;

**zbaton** udhëzimet dhe rregullat e shkruara në udhëzues, katalogë, apo skica për përdorimin e drejtë të mjeteve laboratorike, makinave dhe pajisjeve teknike, gjatë një ushtrimi ose veprimtarie (në klasë, në laborator etj) dhe tregon për të tjerët mënyrën e zgjedhjes dhe

përdorimit të tyre.
<b>Kompetenca personale</b> Nxënësi bën jetë të shëndetshme
<p><b>Nxënësi:</b></p> <p><b>demonstron</b> vetëbesim dhe shkathtësi personale e ndërpersonale në jetën e përditshme, duke dalluar dhe duke ndërmarrë veprime konkrete për arritjen e rezultateve të synuara personale;</p> <p><b>paraqet</b> nëpërmjet njërës nga format shprehëse, përparësitë e veprimtarive fizike ditore për individin dhe prezanton para të tjerëve qëllimet e vendosura për veten në këtë fushë (për marrje me aktivitete fizike ditore) dhe nivelin e arritjes së tyre;</p> <p><b>bën zgjedhje</b> dhe merr vendime të duhura lidhur me shëndetin, dietat, mbrojtjen nga rrezatimet e dëmshme, ndotja e mjedisit dhe i paraqet ato në formën e detyrave dhe veprimtarive mësimore, kur duhet të veprojë në mënyrë të pavarur për zbatimin në praktikë të këtyre aspekteve.</p>
<b>Kompetenca qytetare</b> Nxënësi përkushtohet ndaj të mirës së përbashkët
<p><b>Nxënësi:</b></p> <p><b>prezanton</b> nëpërmjet formave të shprehjes, mënyrën e funksionimit të mjedisit shoqëror në nivel lokal dhe më gjerë, si dhe me shembuj konkretë tregon kontributin e vet në ruajtjen dhe kultivimin e vlerave të mjedisit;</p> <p><b>ilustron</b> me shembuj, zgjidhjen e problemeve të caktuara në nivel shkolle ose në nivel të komunitetit, si dhe arsyeton me argumente para një audience të caktuar (p.sh., demonstron mënyrën e ofrimit të ndihmës së parë në rastet e fatkeqësive natyrore ose njerëzore);</p> <p><b>merr pjesë</b> në përgatitjen dhe organizimin e një veprimtarie (në shkollë apo në komunitet) për mbrojtjen e mjedisit natyror dhe atij të krijuar nga njeriu dhe në mënyra të ndryshme kontribuon për zhvillim të qëndrueshëm të tij.</p>
<b>Kompetenca digjitale</b>

## Nxënësi përdor teknologjinë për të nxitur inovacionin

### **Nxënësi:**

**përdor** programet e TIK-ut në mënyrë efektive për të komunikuar dhe bashkëpunuar me bashkëmoshatarët gjatë procesit të të nxënit, duke përfshirë edhe të nxënit në distancë;

**prezanton** një projekt, duke përdorur sekuenca animimesh, videosh, figurash, për demonstrimin e temave mësimore;

**vlerëson** cilësinë e informacionit të gjetur nga një shumëllojshmëri burimesh dhe mediesh;

**përdor** sistemet e duhura kompjuterike (hardware, software dhe networks dhe softet), si: Word Processing, Database, Power-Point, Publisher, Internet Explorer për përdorimin e TIK-ut në situata të ndryshme të të nxënit (ndërtimin e tabelave, grafikëve, diagrameve, vizatimin e një plani, përgatitjen e shkresave dhe të prezantimeve);

**është krijues** në zbatimin e njohurive që përmbajnë shkencat kompjuterike dhe mediet digjitale;

**tregon** rregullat e sigurisë që duhen zbatuar për të ruajtur privatësinë personale, sipas kodit të etikës së komunikimit personal dhe në grup;

**është aktiv** dhe i pavarur në procesin e mësimdhënies dhe mësimnxënies për gjetjen dhe përdorimin e metodologjive që lehtësojnë këtë proces.

## **VI.Lidhja e fushës së shkencave natyrore/lëndës fizikë bërthamë me temat ndërkurrikulare**

Temat ndërkurrikulare lidhen me çështje madhore me të cilat përballet shoqëria sot. Kontributi i shkencave të natyrës dhe konkretisht i lëndës së fizikës është i shumanshëm për sa i takon ndikimit në shëndetin e njeriut dhe mirëqenien, mjedisin dhe ekonominë. Ka një

lidhje domethënëse midis çështjeve dhe sfidave që trajtojnë temat ndërkurrikulare dhe zbulimeve e arritjeve në shkencë dhe teknologji. Fusha e shkencave të natyrës, përmes situatave të larmishme të të nxënësve, zhvillon kompetencat që lidhen me çdo temë ndërkurrikulare dhe në mënyrë të veçantë me temat: *mjedisi; ndërvarësia; zhvillimi i qëndrueshëm dhe vendimmarrja morale*.

Lënda e fizikës, si lëndë e fushës së shkencave natyrore i ndihmon nxënësit të kuptojnë çështje të shumta që lidhen përdorimin e burimeve natyrore, ndikimin e njeriut mbi mjedisin, menaxhimin e mbeturinave, çështje etike të lidhura me bioteknologjinë, ndryshimet klimatike dhe biodiversitetin.

Përmes projekteve të ndryshme në fushën e shkencës, nxënësit mund të studiojnë ndikimin social, etik, ekonomik ose mjedisor të saj. Ata nxiten për të bërë pyetje rreth çështjeve që trajtojnë këto tema dhe sjelljes së tyre si konsumatorë të përgjegjshëm. Zhvillimi i shkathtësive të komunikimit në gjuhën e shkencës u jep nxënësve një perspektivë të re për çështje të caktuara sociale, të cilat mund të përmirësojnë cilësinë e aktivizimit të tyre në klasë, në shkollë apo shoqëri duke respektuar diversitetin.

## **VII.Lidhja e fushës së shkencave natyrore me fushat e tjera kurrikulare**

Konceptimi i programit të fushës së shkencave natyrore është mbështetur në parime të mirëfillta të integritetit si mes lëndëve të vetë fushës ashtu dhe të fushës me fushat e tjera. Për t'u siguruar nxënësve një mësim të integruar, është e rëndësishme lidhja e fushës së shkencave natyrore me fushat e tjera dhe specifikisht me lëndët e këtyre fushave. Nxënësit nuk mund ta perceptojnë realitetin dhe të njohin botën që i rrethon vetëm nëpërmjet studimit të lëndëve që i përkasin fushës së shkencave natyrore.

Fusha e shkencave natyrore është e lidhur ngushtë me **fushën e matematikës**. Matematika u siguron nxënësve njohuritë e domosdoshme për studimin e lëndëve të kësaj fushe. Për shembull, kur nxënësi kryen një kërkim shkencor, i duhet shpesh të bëjë matje, llogaritje, të gjejë mesataren aritmetike, të zotërojë koncepte të gjeometrisë së zbatuar, si dhe të vizualizojë hapësirën. Nxënësi përdor aparatit matematik për të shpjeguar ligjet e fizikës dhe për të vendosur lidhjen ndërmjet ndryshoreve, si p.sh., në fizikë lidhja ndërmjet forcës, masës dhe nxitimit. Interpretimi i ligjeve dhe dukurive nëpërmjet përdorimit të grafikëve, simboleve e formulave matematikore vërteton qartë lidhjen e shkencës së matematikës me shkencat e natyrës. Gjithashtu, duke studiuar shkencat e natyrës nxënësit zhvillojnë kompetencat matematikore të problemzgjdhjes, hulumtimit, arsytimit logjik, lidhjes konceptuale ndërmjet madhësive, si dhe modelimeve. Për të analizuar dhe vlerësuar rezultatet gjatë studimit të dukurive dhe ligjeve në shkencat natyrore, nxënësit duhet të zhvillojnë kompetencën e komunikimit dhe të përdorin drejt gjuhën dhe terminologjinë e shkencës.

**Fusha “Gjuhët dhe komunikimi”** i ndihmon nxënësit për zhvillimin e kompetencës së komunikimit në gjuhën dhe terminologjinë e shkencës. Nxënësi, duke lexuar, shkruar apo shprehur rrjedhshëm mendimet e tij rreth informacioneve shkencore mbi gjithësinë, lëndët, ndotësit e ajrit, ujit, zhvillon saktë kompetencën e komunikimit, që ndjeshëm zhvillohet në **fushën “Gjuhët dhe komunikimi”**.

Por, edhe lëndët e shkencave të natyrës kontribuojnë në pasurimin e fjalorit të nxënësve dhe i aftësojnë ata të paraqesin qartë dhe saktë idetë e tyre, me gojë ose me shkrim. Punët praktike dhe eksperimentale, të cilat janë bazë për zhvillimin e kompetencave të kësaj fushe, u japin nxënësve mundësitë që të zhvillojnë kompetencën e komunikimit gjuhësor dhe të pasuronjë fjalorin terminologjik, përmes diskutimeve mbi përshkrimin e punëve praktike dhe laboratorike dhe shpjegimeve të rezultateve të tyre. Termat e ndryshme që përdoren në fushën e shkencave të natyrës janë specifike për fushën dhe ndihmojnë nxënësit për zhvillimin e kompetencës së komunikimit në gjuhën dhe terminologjinë e saj.

Studimi i shkencave lidhet me **fushën e shkencave shoqërore**, pasi nëpërmjet saj nxënësit marrin informacion mbi historinë e zhvillimit të shkencës në periudha të caktuara historike të shoqërive të ndryshme. Duke hedhur vështrimin nga e kaluara historike, ata

mund të marrin përgjigje si ka evoluar natyra dhe gjithësia. Nga ana tjetër, vendosin dhe vlerësojnë lidhjen mes shkencave natyrore, teknologjisë dhe shoqërisë dhe përmirësojnë sjelljen për harmonizimin e marrëdhënieve të tyre me mjedisin dhe për ruajtjen e tij.

Fusha e shkencave të natyrës lidhet me **fushën e arteve**, pasi disa teknika specifike të fushës së arteve zbatohen nëse njihen mirë ligjet e fushës së shkencave. P.sh., për të kryer lëvizjet e trupit, një kërcimtar mund të arrijë performancën më të lartë, nëse njih mirë ligjet e dinamikës dhe zbatimet e tyre. Gjithashtu, duke shfrytëzuar programet e arteve pamore, nxënësit bëhen njohës të mirë të figurave dhe trupave gjeometrikë në hapësirë dhe plan.

**TIK**-u mbështet hulumtimin e proceseve në fushën e shkencave dhe lehtëson bashkëpunimin dhe komunikimin e nxënësve me bashkëmoshatarët gjatë procesit të të nxënësve, duke përfshirë edhe të nxënësve në distancë. Për shembull, nëpërmjet përdorimit të TIK-ut nxënësi diskuton dhe ndan idetë me të tjerët, por ka mundësi të konsultohet edhe me ekspertë të fushës, kur e ka të nevojshme. Nxënësi përdor sistemet e duhura kompjuterike për ndërtimin e tabelave, grafikëve, diagramave, vizatimin e një plani, përgatitjen e prezantimeve të detyrave praktike dhe projekteve kurrikulare, duke zbatuar në mënyrë krijuese njohuritë që përmbajnë shkencat kompjuterike dhe mediat digjitale.



**Diagrami 2: Lidhja e kompetencave të fushës së shkencave natyrore me kompetencat e fushave të tjera**









## VIII.Kompetencat e fushës së shkencave natyrore





Programi i fushës së shkencave natyrore synon realizimin e kompetencave kyçe të të nxënit dhe të kompetencave të fushës. **Kompetencat e fushës** lidhen me **kompetencat kyçe** nëpërmjet **rezultateve të të nxënit** të secilës prej tyre. Lidhja mes rezultateve të të nxënit të kompetencave të fushës dhe të kompetencave kyçe siguron zhvillimin e ndërsjellë të tyre dhe mundëson integrimin lëndor. Kompetencat e fushës së shkencave natyrore mund të konsiderohen si komponente të kompetencës së kërkimit shkencor. Ato janë renditur si më poshtë:

### **Kompetenca I: Kërkimi i përgjigjeve ose i zgjidhjeve të problemeve shkencore**

#### **a) Përcakton problemin**

-  Merr parasysh kontekstin e situatës.
-  Paraqet problemin.
-  Identifikon të dhënat fillestare.
-  Identifikon elementet që lidhen me situatën dhe me njëra-tjetrën.
-  Reformulon problemin duke përdorur koncepte shkencore dhe teknologjike.
-  Propozon një shpjegim ose zgjidhje të mundshme.

#### **b) Zhvillon një plan veprimi**

-  Eksploron disa nga shpjegimet ose zgjidhjet fillestare.
-  Zgjedh shpjegimin ose zgjidhjen.
-  Identifikon burimet e nevojshme.
-  Planifikon hapat e zbatimit.

**c) Analizon rezultatet**

- 📌 Kërkon modelet ose marrëdhëniet domethënëse.
- 📌 Gjykon përshtatshmërinë e përgjigjes ose zgjidhjes së gjetur.
- 📌 Lidh rezultatet dhe konceptet shkencore dhe teknologjike.
- 📌 Sugjeron përmirësime, nëse është e nevojshme.
- 📌 Nxjerr përfundime.

**d) Zbaton planin e veprimit**

- 📌 Ndjek hapat e planit të vet.
- 📌 Përdor teknikat dhe burimet e përshtatshme.
- 📌 Bën teste, nëse është e mundur.
- 📌 Mbledh të gjitha të dhënat e dobishme dhe mban shënime për vrojtimet bëra.
- 📌 Nëse është e nevojshme, përshtat planin e veprimeve ose zbatimin e tij.
- 📌 Zbaton planin e veprimeve.

**Kompetenca II: Përdorimi i njohurive shkencore dhe teknologjike**

**a) Vendos çështjet shkencore në kontekstin e duhur**

- 📌 Identifikon aspekte të kontekstit (p.sh. sociale, mjedisore, historike).
- 📌 Bën lidhjen ndërmjet këtyre aspekteve.
- 📌 Identifikon ndonjë çështje etike që lidhet me çështjen.
- 📌 Parashikon pasojat afatgjata.

**b) Kupton parimet shkencore mbi të cilat ngrihet çështja**

- 👉 Njeh parimet shkencore.
- 👉 I përshkruan parimet në mënyrë sasiore dhe cilësore.
- 👉 Vendos lidhjet mes parimeve duke përdorur konceptet, ligjet ose modelet.

**c) Formon një opinion për çështjen**

- 👉 Kërkon burime të ndryshme dhe merr parasysh këndvështrime të ndryshme.
- 👉 Përcakton elementet që mund të ndihmojnë për të formuar opinionin.
- 👉 Mbështet opinionin e vet me elementet që ka marrë parasysh.
- 👉 Vlerëson opinionin e vet duke marrë parasysh edhe opinionet e të tjerëve.

**d) Vendos lidhjen mes shkencës dhe teknologjisë**

- 👉 Identifikon funksionet e përgjithshme të një objekti, sistemi ose procesi.
- 👉 Identifikon elementet përbërëse dhe funksionet e tyre.
- 👉 Përshkruan parimet e ndërtimit dhe funksionimit të një objekti, sistemi, produkti ose procesi.
- 👉 Vendos lidhjet mes parimeve shkencore dhe teknologjike duke përdorur konceptet, ligjet ose modelet.
- 👉 Paraqet skematikisht parimet sipas të cilëve funksionon objekti, sistemi, produkti ose procesi.

**Kompetenca III: Komunikimi me gjuhën shkencore dhe teknologjike**

**a) Shkëmben informacionin shkencor dhe teknologjik**

- 👉 Është i hapur ndaj këndvështrimeve të të tjerëve.
- 👉 Vlerëson këndvështrimin e vet duke e krahasuar me atë të të tjerëve.

📌 Integron termat shkencore dhe teknologjike në fjalorin e gjuhës së shkruar dhe të folur.

**b) Interpreton mesazhet shkencore dhe teknologjike**

📌 Vërteton besueshmërinë e burimeve që shfrytëzon.

📌 Identifikon informacionin që ka të bëjë me çështjen dhe shpjegimin ose zgjidhjen e saj.

📌 Kupton përmbajtjen e saktë të fjalëve, përkufizimeve dhe formulimeve.

📌 Bën lidhjet mes koncepteve dhe paraqitjeve të ndryshme grafike ose simbolike.

📌 Zgjedh elementët domethënës.

**c) Krijon dhe ndan mesazhe shkencore dhe teknologjike**

📌 Merr parasysh audiencën dhe kontekstin e grupit që merr mesazhin.

📌 Strukturon mesazhin e tij.

📌 Përdor tipat e përshtatshëm të gjuhës sipas standardeve dhe marrëveshjeve të vendosura.

📌 Përdor forma të përshtatshme të prezantimit.

📌 Demonstron rigorozitet dhe koherencë.

Të tri kompetencat e fushës lidhen me njëra-tjetrën. Nëse kompetenca e parë lidhet me mënyrat e të arsyetuarit, që u mundësojnë nxënësve të merren me probleme shkencore, dy kompetencat e tjera i mësojnë ata se si të përdorin instrumentet dhe procedurat e duhura dhe si të komunikojnë në gjuhën e shkencës dhe të teknologjisë për të zgjidhur problemet. Duke zbatuar mënyrat e të arsyetuarit shkencor, nxënësit kuptojnë natyrën e mjeteve, objekteve dhe procedurave të përdorura në këtë fushë dhe janë të aftë të vlerësojnë ndikimin pozitiv apo negativ të shkencës dhe teknologjisë në mjedis dhe shoqëri. Përveç kësaj, në prezantimin e shpjegimeve ose sqarimin e zgjidhjeve të tyre, ata ndërgjegjësohen për rëndësinë e përdorimit të saktë të gjuhës dhe terminologjisë në shkencë dhe teknologji.

Këto kompetenca zhvillohen së bashku dhe jo veçmas apo njëra pas tjetrës. Për të realizuar metodat dhe procedurat specifike shkencore, nxënësit njohin konceptet dhe gjuhët që lidhen me to si dhe aftësohen në përdorimin e tyre. Ata familjarizohen me këto metoda dhe procedura, të cilat kanë kuptim dhe rëndësi sipas konteksteve ku zbatohen.

Kompetencat zhvillohen përmes **tematikave të përbashkëta të fushës** dhe në program zërthehen në njohuri/aftësi, shkathtësi/procedura, qëndrime/vlera. Tematikat e përbashkëta të fushës janë elemente të rëndësishme të programit të fushës së shkencave natyrore, sipas të cilave strukturohet përmbajtja lëndore dhe integrimi konceptual i secilës prej lëndëve brenda fushës, në funksion të zhvillimit të kompetencave. Tematikat e përbashkëta për shkallën e pestë dhe të gjashtë janë: *diversiteti, ciklet, sistemet, ndërveprimet, energjia, shkallëzimi dhe matja, modelet*.

Strukturimi i programit mbi rezultatet e të nxënit për kompetencë në secilën lëndë dhe në tematika të përbashkëta, të njëjta për të gjitha lëndët e fushës, ndihmon në planifikimin dhe zhvillimin e situatave të të nxënit dhe lehtëson vlerësimin e nxënit për kompetencat kyçe.

**Situatat e të nxënit** janë situata që lidhen me kontekstin e të nxënit. Ato mund të jenë situata në mjedisë të mbyllura ose të hapura të nxëni, brenda shkollës ose jashtë saj. Roli i mësuesit në mësimdhënien përmes situatave, është ai i udhëheqësit e i lehtësuesit gjatë nxënies aktive të nxënit.

Realizimi i **temave ndërkurrikulare** dhe i **lidhjes ndërlëndore** nëpërmjet lëndëve të shkencave natyrore janë, gjithashtu, elemente të rëndësishme të programit.

**Metodat, teknikat, strategjitë e të nxënit** në fushën e shkencave natyrore janë faktorë të rëndësishëm për një nxënie të suksesshme që nxit interesin, gjithëpërfshirjen, ndërveprimin dhe punën kërkimore të nxënit. Përzgjedhja dhe përdorimi i tyre nga mësuesit bëhet në funksion të zhvillimit të kompetencave të nxënësve, duke respektuar stilet e ndryshme të të nxënit.

**Vlerësimi** si pjesë integrale e procesit të të nxënit, mat shkallën në të cilën kompetencat janë arritur nga nxënit. Meqenëse i gjithë procesi i të nxënit në shkencat natyrore mbështetet në kërkimin shkencor, vlerësimi merr shumë forma, të cilat i parashikon dhe i mundëson struktura dhe konceptimi i programit.

Realizimi i programit të fushës së shkencave natyrore kërkon krijimin e një **mjedisi të nxëni**, të përshtatshëm dhe gjithëpërfshirës, të pasur me materiale dhe burime të domosdoshme, si dhe përdorimin e gjerë të TIK-ut.

### **IX. Koha mësimore për secilën tematikë**

Programi i lëndës fizikë bërthamë për klasën XIII, për shkallën VI specifikon orët e secilës tematikë. Mësuesit janë të lirë të lëvizin me 10-20% të orëve për çdo tematikë. Shuma e orëve për secilën tematikë është e barabartë me sasinë e orëve vjetore të përcaktuara në planin mësimor të arsimit të AML-së për këtë lëndë. Peshat për secilën tematikë në orët totale vjetore të programit janë sugjeruese për mësuesit gjatë hartimit të planifikimit vjetor të programit lëndor.

**Tabela: Orët e sugjeruara për secilën tematikë**

Klasa	SHKALLA VI	KLASA XIII
	Energjia	Totali i orëve
Klasa XIII	34 orë	<b>34 orë</b>

**X.TABELA PËRMBLEDHËSE E PROGRAMIT TË FIZIKËS SIPAS TEMATIKAVE, SHKALLA VI, KLASA XIII**

**KLASA XIII**

TEMATIKAT	Përmbajtja sipas tematikave	Orët sipas tematikave
<b>ENERGJIA</b>	<p><b>Elektriciteti dhe magnetizmi</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Elektrostatika</li> <li>• Rryma elektrike</li> <li>• Fusha magnetike</li> </ul> <p><b>Elektromagnetizmi</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Induksioni elektromagnetik</li> <li>• Rryma alternative</li> </ul> <p><b>Lëkundjet dhe valët</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Lëkundjet harmonike</li> <li>• Valët mekanike/ bredhëse</li> <li>• Dukuri valore</li> <li>• Valët elektromagnetike</li> </ul>	<b>34 orë</b>
	<b>Totali</b>	<b>34 orë</b>



**SHËNIM:** Zbatuesit e programit janë të lirë t'i kombinojnë dhe t'i rendisin njohuritë dhe rezultatet e të nxënit brenda tematikës dhe ndërmjet tematikave, sipas planifikimit të tyre. E rëndësishme është që të mundësohet arritja e gjithë rezultateve të të nxënit për tematikat, që do jenë pjesë e programeve orientuese për pranimet në universitete.

## **XI. Rezultatet e të nxënit të kompetencave sipas tematikave për lëndën fizikë, shkalla VI, klasa XIII**

### **LËNDA: FIZIKË**

#### **TEMATIKA: ENERGJIA**

##### **Përshkrimi i tematikës:**

Energjia bën të mundur ndryshimet dhe lëvizjen në natyrë. Njeriu përdor forma të ndryshme energjie për qëllime të ndryshme. Të gjitha qeniet e gjalla, përfshirë dhe njeriun, kanë nevojë për energji që të kryejnë proceset jetësore. Të kuptuarit e kësaj tematike, i ndihmon nxënësit të vlerësojnë rëndësinë dhe përdorimet e energjisë, si dhe nevojën për ta ruajtur atë.

Kjo tematikë studion burimet dhe përdorimet e energjisë, shndërrimet e saj nga një formë në tjetrën, dritën, zërin, elektricitetin, valët, magnetizmin dhe elektromagnetizmin. Ajo trajton mënyrat e shfrytëzimit të energjisë dhe u krijon mundësitë nxënësve për të identifikuar rastet e keqpërdorimit dhe për pasojë, të ruajtjes dhe kursimit të saj.

##### **Rezultatet e të nxënit**

##### **Elektriciteti dhe magnetizmi**

Njohuritë	Aftësitë dhe proceset
<p><b>Elektriciteti dhe magnetizmi</b></p> <p><b>Elektrostatika</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Intensiteti i fushës elektrostatike. Vijat e fushës elektrike</li> <li>• Energjia potenciale elektrike dhe potenciali elektrik</li> <li>• Ligji i Kulonit</li> <li>• Kapaciteti elektrik. Kondensatorët</li> <li>• Energjia e një kondensatori të ngarkuar</li> </ul>	<p><b>Nxënësi:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>shpjegon</u> kuptimin fizik të vijave të forcës së fushës elektrike dhe përcakton drejtimin dhe kahun e tyre, duke u bazuar në shenjën e ngarkesës elektrike provë që e krijojnë atë;</li> <li>• <u>paraqet</u> tablonë e vijave të fushës elektrike të krijuar nga një ngarkesë pikësore;</li> <li>• <u>bën dallimin</u> ndërmjet forcës elektrike dhe intensitetit të fushës elektrike;</li> <li>• <u>njehson</u> fushën elektrike të një ngarkese pikësore:  <math display="block">E = \frac{kq}{r^2}</math></li> <li>• <u>paraqet</u> forcën që vepron mbi një ngarkesë të vendosur në një fushë elektrike të njëtrajtshme;</li> <li>• <u>shpjegon</u> se potenciali elektrik në një pikë çfarëdo të fushës elektrike përcaktohet nga energjia potenciale e një ngarkese provë pozitive prej 1 C e vendosur në po atë pikë;</li> <li>• <u>shpjegon</u> se potenciali elektrik në një pikë të fushës elektrostatike matet me punën që kryejnë forcat e fushës gjatë zhvendosjes së njësisë së ngarkesës pozitive nga pika e dhënë deri në infinit;</li> <li>• <u>shpjegon</u> se diferenca potenciale ndërmjet dy pikave të fushës elektrike është e barabartë me punën që kryejnë forcat e fushës elektrike gjatë zhvendosjes së ngarkesës (+ 1 C) nga njëra pikë në tjetrën: <math>A_{ab} = q_0 (V_a - V_b)</math>;</li> <li>• <u>njehson</u> forcën elektrike me të cilën bashkëveprojnë dy ngarkesa pikësore, duke zbatuar ligjin e Kulonit;</li> </ul>

$$F = k \frac{q_1 q_2}{r^2};$$

- paraqet vektorin e fushës elektrike të krijuar nga dy ngarkesa me shenja të njëjta dhe të kundërta;

- njehson punën e kryer nga fusha elektrike mbi një ngarkesë që zhvendoset në këtë fushë:

$$A = q_0 E d;$$

- shpreh lidhjen ndërmjet fushës elektrike dhe potencialit elektrik:

$$E = - \frac{\Delta V}{\Delta r}$$

- krahason madhësitë që karakterizojnë fushën gravitacionale me ato që karakterizojnë fushën elektromagnetike;

- shpjegon ndërtimin e kondensatorit dhe shpjegon konceptin fizik të tij:

$$C = \frac{Q}{V};$$

- shpjegon procesin fizik të ngarkimit dhe shkarkimit të një kondensatori;

- ndërton grafikun e ngarkesës nga koha gjatë ngarkimit dhe shkarkimit të tij dhe krahason grafikët përkatës;

- njehson kapacitetin e kondensatorit në varësi të përmasave të tij:

$$C = \epsilon \epsilon_0 \frac{S}{d}$$

### Rryma elektrike

- Intensiteti dhe densiteti i rrymës elektrike
- Burimet e rrymës, f.e.m.

- përdor njësinë Farad për matjen e kapacitetit elektrik;
- njehson shumën e dy kondensatorëve kur lidhen në seri dhe në paralel:

$$C_{\text{seri}} = C_1 \cdot C_2 / C_1 + C_2; \quad C_{\text{paralel}} = C_1 + C_2 ;$$

- zbaton formulën që shpreh lidhjen ndërmjet differences potenciale dhe intensitetit të fushës elektrike:

$$E = \frac{U}{d}$$

- përcakton përshkueshmërinë elektrike si madhësi që matet me raportin e kapacitetin e kondensatorit (C), kur hapësira ndërmjet armaturave të tij është e mbushur me dielektrik me kapacitetin e tij ( $C_0$ ), kur hapësira është e zbrazët:

$$\epsilon = \frac{C}{C_0}$$

- njehson energjinë e një kondensatorit të ngarkuar:

$$A = E = \frac{1}{2} QV = \frac{1}{2} CV^2 = \frac{1}{2} \frac{Q^2}{C};$$

- shpjegon kuptimin fizik të burimit të rrymës, rrymës elektrike, rrymës elektrike të vazhduar, rrymës alternative, intensitetit të rrymës elektrike, tesionit, rezistencës elektrike, rezistencës specifike, f.e.m, rezistencës së brendshme të burimit, punës së rrymës, energjisë së rrymës, fuqisë së rrymës së vazhduar, fuqisë së rrymës alternative, fuqisë mesatare të rrymës alternative, ligjit të Xhaul-Lencit, lidhjes në seri të rezistencave, lidhjes në paralel

<p>e burimit</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Ligji i Ohmit. Rezistenca elektrike</li> <li>• Qarqet e rrymës së vazhduar</li> <li>• Ligji i Xhaul -Lencit</li> </ul>	<p>të rezistencave, lidhjes së përzier, ligjit të Omit për qarkun e plotë homogjen;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>njehson</u> intensitetin e rrymës elektrike:</li> </ul> $I = \frac{\Delta q}{\Delta t}$ <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>paraqet</u> grafikisht rrymën e vazhduar dhe rrymën alternative;</li> <li>• <u>shpjegon</u> se çdo burim rryme karakterizohet nga f.e.m. dhe rezistenca e brendshme;</li> <li>• <u>bën dallimin</u> e f.e.m. nga diferenca potenciale;</li> <li>• <u>përcakton</u> kahun e rrymës si lëvizje e orientuar e thërmijave nga poli pozitiv në polin negativ;</li> <li>• <u>përcakton</u> kahun e fushës anësore brenda burimit nga poli negativ në polin pozitiv;</li> <li>• <u>shpjegon</u> se f.e.m. e një burimi është e barabartë me punën që kryejnë forcat anësore të burimit për zhvendosjen e njësisë së ngarkesës pozitive:</li> </ul> $\varepsilon = \frac{A_b}{q};$ <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>njehson</u> rezistencën elektrike të një përcjellësi në varësi të llojit të materialit, gjatësisë dhe sipërfaqjes së prerjes tërthore;</li> </ul> $R = \rho \frac{l}{S};$ <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>shpjegon</u> varësinë e rezistencës specifike ( ) nga temperatura dhe koefiçienti termik i rezistencës specifike ( );</li> </ul>
--	---

- tregon se njësia matëse e diferencës potenciale dhe forcës elektromotore është volt (V);
- paraqet qarkun elektrik me elementët (burim rryme, voltmetër, ampermetër, diodë, elektromotor, rezistencë, llambë, etj.);
- njehson rezistencën e përgjithshme të qarkut për rezistencat e lidhjes në seri dhe paralel;
- ndërton skemat ekuivalente të qarqeve elektrike me lidhje të përzier ;
- shpjegon kuptimin fizik të f.e.m. dhe rezistencës së brendshme të burimit;
- zbaton ligjin e Omit për një pjesë homogjene, qarkun e plotë homogjen, për një pjesë heterogjene të qarkut elektrik:

$$I = \frac{U}{R} ; I = \frac{U}{R + r} ; U - U_k = IR;$$

- përdor saktë njësitë e punës, tensionit, rrymës, rezistencës, f.e.m dhe fuqisë;
- njehson rrymën që kalon në secilën rezistencë të qarkut elektrik;
- njehson tensionin që zbatohet në secilën rezistencë të qarkut elektrik;
- ndërton dhe interpret grafikët e rrymës në varësi të tensionit për temperatura të ndryshme;
- interpret ligjin e Xhaul-Lencit, si ligj i shndërrimit të energjisë elektrike në energji termike;

### Fusha magnetike

- Fusha magnetike. Drejtimi i fushës magnetike
- Fusha magnetike e Tokës
- Efekti magnetik i rrymës elektrike
- Vijat e fushës magnetike që krijojnë përcjellësat me rrymë
- Forca e Amperit. Vektori i induksionit të fushës magnetike
- Forca e Lorencit. Zbatime
- Momenti rrotullues mbi konturin me rrymë. Zbatime

- zbaton ligjin e Xhaul-Lencit në zgjidhjen e problemave:  
 $Q = I^2 R t = U I t$  ;
- njehson fuqinë termike të rrymës:
- përdor formulën që lidh energjinë, diferencën potenciale, rrymën dhe kohën;
- shpjegon kuptimin fizik të fushës magnetike, vektorit të fushës magnetike B, vijave të forcës së fushës magnetike, fushës magnetike të Tokës, ligjit të Amperit, rregullës së dorës së majtë, fluksit magnetik, induksionit elektromagnetik, induktivitetit, ligjit të Faradeit, f.e.m të induktuar, rregullës së Lencit, autoinduksionit, energjisë së fushës magnetike;
- paraqet grafikisht, me anë të vijave të forcës, fushën magnetike të një magneti prej shufre të drejtë ose në formë patkoi;
- shpjegon se bashkëveprimi magnetik realizohet nëpërmjet fushës magnetike;
- tregon se Toka është një magnet gjigand, që ka polin (N) në jugun gjeografik dhe polin (S) në veriun gjeografik;
- përcakton drejtimin e vijave të forcës së fushës magnetike të një përcjellësi drejtvizor me rrymë ose të një spire me rregullën e dorës së djathtë;
- zbaton ligjin e Amperit për të njehsuar forcën që ushtron fusha magnetike mbi përcjellësin me rrymë:  
 $F = B I l \sin \alpha$  ;

- zbaton rregullën e dorës së majtë për përcaktimin e drejtimit të forcës magnetike mbi përcjellësin me rrymë;
- njehson forcën e Lorencit, si forcë që ushtrohet mbi ngarkesat elektrike kur ato lëvizin në një fushë magnetike;  
 $F = q(\mathbf{v} \times \mathbf{B})$ ; ose  $F = q \cdot v \cdot B \cdot \sin\theta$ ;
- njehson rrezën e rrethit sipas të cilit lëviz një thërmijë e ngarkuar me masë  $m$ , e cila lëviz me shpejtësi  $v$ , kur hyn pingul me vijat e fushës magnetike të njëtrajtshme me induksion  $B$ :  
$$R = \frac{mv}{qB}$$
;
- shpjegon metodën që përdoret për matjen e ngarkesës specifike të thërmijave të ngarkuara;
- njehson momentin rrotullues që shkakton mbi konturin me rrymë çifti i forcave magnetike:  
 $M = I \mathbf{S} \times \mathbf{B}$        $\tau = I \mathbf{S} \times \mathbf{B}$        $M = I \mathbf{S} \cdot \mathbf{B}$  ;  $M = I S B \sin\theta$ ;
- njehson momentin magnetik që shkakton mbi konturin me rrymë çifti i forcave magnetike:  
 $\mathbf{p} = I \mathbf{S}$ ;
- shpjegon kuptimin fizik të përshkrueshmërisë magnetike ( $\mu$ );
- krahason lëndët paramagnetike, diamagnetike dhe ferromagnetike, bazuar në



## Elektromagnetizmi

### Induksioni elektromagnetik

- Fluksi magnetik
- Induksioni elektromagnetik. Ligji i Faradeit. Rregulla e Lencit
- Induktiviteti i bobinës.

përshkueshmërinë magnetike të tyre;

- tregon se lëndët ferromagnetike janë ato lëndë me përshkueshmërinë magnetike shumë më të madhe se ( $\mu \gg 1$ );
- shpjegon kuptimin fizik të fluksit magnetik, njehson fluksin magnetik dhe ndryshimin e tij:

$$\Phi = B S \cos \theta = \int \mathbf{B} \cdot d\mathbf{S};$$

- përdor njësinë T(tesla) për induksionin e fushës magnetike dhe njësinë W (Weber) për fluksin e fushës magnetike;
- shpjegon eksperimentalisht dukurinë e induksionit elektromagnetik;
- tregon se për sa kohë në një përcjellës të mbyllur ndryshon fluksi magnetik , që përshkon përcjellësin, në të lind rrymë e induktuar;
- përcakton kahun e rrymës së induktuar në përcjellësin e mbyllur duke zbatuar ligjin e Lencit:
- zbaton ligjin e Faradeit për njehsimin e f.e.m. të induktuar në përcjellësin e mbyllur me rrymë:

$$\mathcal{E}_{\text{in}} = - \frac{N \Delta \Phi}{\Delta t};$$

- përcakton me rregullën e dorës së djathtë kahun e rrymës së induktuar mbi përcjellësin

### Rryma alternative

- Rryma alternative
- Gjeneratorët e rrymës alternative
- Matja e rrymës alternative dhe tensionit alternativ
- Transformatorët
- Transmetimi i energjisë elektrike

drejtvizor me rrymë, që lëviz në fushën magnetike:

- njehson forcën elektromotore të induktuar në përcjellësin me rrymë të induktuar;

$$\epsilon_i = Blv$$

- shpjegon kuptimin fizik të rrymës alternative dhe tensionit alternativ;
- njehson vlerat maksimale dhe vlerat efektive për rrymën alternative dhe tensionin alternativ:

$$I_{ef} = \frac{I_0}{\sqrt{2}} \qquad U_{ef} = \frac{U_0}{\sqrt{2}};$$

- paraqet grafikisht rrymën alternative dhe tensionin alternativ;
- zbaton formulën që shpreh f.e.m.e induktuar sipas ekuacionit sinusoidal dhe ndërton grafikun e kësaj varësie:

$$= I_0 \sin \omega t;$$

- njehson fuqinë e rrymës alternative:

$$P = I_{ef}^2 R = U_{ef}^2 / R = I_{ef} U_{ef} ;$$

- shpjegon parimin e punës së transformatorit, si një pajisje që shërben për shndërrimin e tensionit alternativ, pa ndryshuar frekuencën;

## Lëkundjet dhe valët

### Lëkundjet harmonike

- Përshkrimi i lëkundjeve periodike
- Lëkundjet e thjeshta harmonike
- Lavjerrësi matematik
- Lavjerrësi elastik trup-sustë
- Ekuacioni i lëkundjeve.

- përcakton llojin e transformatorëve duke njehsuar koeficientin e transformimit nga formulat e mëposhtme:

$$k = \frac{U_p}{U_s} = \frac{N_p}{N_s} = \frac{I_s}{I_p} ;$$

ku s dhe p janë tensionet, numrat e spirave dhe rrymat në sekondarin dhe primarin e transformatorit;

- shpjegon pse transformatori punon me rrymë alternative;
- njehson rendimentin e transformatorit;
  
- përshkruan kuptimin fizik të lëvizjes lëkundëse dhe lëkundjeve të thjeshta harmonike;
- përshkruan kushtet që plotësohen për prodhimin e lëkundjeve të thjeshta harmonike;
- përkufizon madhësitë që karakterizojnë lëvizjen lëkundëse periodike: amplitudë, periodë, frekuencë, frekuencë këndore, diferencë faze;
- përdor ekuacionin e lëkundjeve harmonike , si funksion sinusoidal ose kosinusoidal i zhvendosjes nga koha:  
 $x = A \sin t, \quad x = A \cos t;$

Paraqitja grafike, faza dhe diferenca e fazës së lëkundjeve harmonike

- Energjia e lëkundjeve harmonike
- Mbledhja e dy lëkundjeve harmonike
- Lëkundjet që shuhen
- Lëkundjet e detyruara. Rezonanca. Faktori Q

- ndërton grafikët e  $x=f(t)$ ,  $v=f(t)$ ,  $a=f(t)$  në lëkundjet e thjeshta harmonike;
- zbaton ekuacionin e lëkundjeve të thjeshta harmonike për përcaktimin e zhvendosjes, shpejtësisë dhe nxitimit në funksion të kohës:

$$x = x_0 \sin t; v = v_0 \cos t; a = a_0 \sin t$$

$$x = A \sin t; v = A \cos t; a = -A \omega^2 \sin t$$

$$x_{\max} = A \quad v_{\max} = A \omega \quad a_{\max} = A \omega^2$$

- përdor formulën që lidh nxitimin dhe me zhvendosjen në zgjidhjen e problemave:  
 $a = -\omega^2 x$ ;
- përcakton nga grafiku zhvendosjen, shpejtësinë dhe nxitimin në lëkundjet e thjeshta harmonike;
- shpjegon se lavjerrësi elastik është rast i sistemeve lëkundëse harmonike;
- përshkruan kushtet që plotëson lavjerrësi elastik për të kryer lëkundje të thjeshta harmonike;
- njehson periodën dhe frekuencën e lavjerrësit elastik (trup –sustë);
- interpretton lëkundjet e lavjerrësit si lëkundje të thjeshta harmonike;
- zgjidh problema me formulat e lavjerrësit matematik:

$$T = 2 \sqrt{\frac{l}{g}}; f = \frac{1}{T}$$

- mat eksperimentalisht periodën e lavjerrësit matematik me gjatësi l;
- përshkruan shndërrimin e energjisë kinetike dhe potenciale në lëkundjet e thjeshta harmonike;
- përshkruan lëkundjet që shuhen dhe lëkundjet e detyruara, duke i ilustruar me shembuj të thjeshtë;
- bën dallimin ndërmjet lëkundjes së lirë dhe lëkundjes së detyruar;
- interpret kushtin e rezonancës në lëkundjet e thjeshta harmonike;
- zbaton ligjin e shndërrimit dhe ruajtjes së energjinë mekanike për sistemin trup-sustë dhe lavjerrësin matematik;
- dallon valët gjatësore nga valët tërthore, duke i ilustruar me shembuj;
- interpreton paraqitjen grafike të valëve gjatësore dhe tërthore nëpërmjet shembullit;
- përshkruan dukurinë e përhapjes së valëve, duke e ilustruar me lëkundjet që përhapen në një litar ose sustë;
- përshkruan madhësitë fizike që karakterizojnë valën mekanike: (zhvendosje, amplitudë, gjatësi vale, fazë, diferencë fazë, periodë, frekuencë dhe shpejtësi e valës);

### Valët mekanike/ bredhëse

- Valët gjatësore dhe tërthore
- Karakteristikat e valës. Ekuacioni i valës (gjatësia e valës, frekuenca, shpejtësia e përhapjes së valës dhe

lidhja midis tyre)

- Shpejtësia e valës në mjedise të ndryshme
- Energjia dhe intensiteti i valës
- Vala akustike/ zanore dhe karakteristikat fizike dhe fiziologjike të saj
- Përhapja e valëve zanore në ajër dhe në lëngje
- Ultratingujt dhe zbatimet e tyre

- përdor formulën që shpreh lidhjen e shpejtësisë së valës, frekuencës dhe gjatësisë së saj:

$$v = f \lambda;$$

- shpjegon si ndryshon shpejtësia e përhapjes së zërit në trupat e ngurtë, lëngje dhe gaze;

- shpjegon faktin se vala mbart energji;

- përdor formulën që lidh intensitetin e valës me amplitudën e saj:

$$I \sim A^2;$$

- interpret se karakteristikat fiziologjike të tingullit (lartësia, timbri, fortësia) janë të lidhura ngushtë me karakteristikat fizike të tij (frekuencë, amplitudë dhe intensitet);

- përkufizon:

a) valët zanore (tingujt) si valë gjatësore me frekuencë nga 20Hz deri më 20 000 Hz , që perception veshi ynë;

b) infratingujt si valë elastike me frekuencë nën 20 Hz;

c) ultratingujt si valë elastike me frekuencë mbi 20 000 Hz;

- shpjegon përdorimet e ultratingujve në mjekësi gjatë diagnostikimit të pacientëve;

- shpjegon si dhe pse përdoret një oshiloskop;

- mat shpejtësinë e ultratingujve;

### Dukuri valore

- Parimi i Hygensit. Difraksioni
- Pasqyrimi dhe përthyerja e valëve
- Mbivendosja e valëve. Interferenca e valëve
- Valet e qëndrueshme

### Valët elektromagnetike

- Natyra e valëve elektromagnetike
- Spektri i valëve elektromagnetike. Drita si valë elektromagnetike
- Valët e frekuencave të larta
- Intensiteti i valëve elektromagnetike

- shpjegon kuptimin fizik të pasqyrimin, të përthyerjes dhe difraksionit të valëve, duke i ilustruar me shembuj;
- shpjegon interferencën e valëve si dukuri e mbivendosjes së dy valëve koherente;
- tregon se valët e qëndrueshme janë rast i veçantë i interferencës së valëve koherente që përhapen në drejtime të kundërta;
- demonstron valët e qëndrueshme nëpërmjet eksperimenteve me instrumentet muzikorë, të përbërë nga kordat e tendosura dhe shtyllat e ajrit;
- paraqet grafikisht valët e qëndrueshme dhe identifikon në grafik nyjet dhe barqet/antinyjet;
- shpjegon valët elektromagnetike si rast i veçantë i valëve tërthore;
- rendit valët në spektrin elektromagnetik sipas gjatësisë së tyre;
- shpjegon pse drita është valë elektromagnetike;
- tregon se valët elektromagnetike përhapen në zbrazësi me shpejtësi  $3 \cdot 10^8$  m/s;
- argumenton se shpejtësia e valës elektromagnetike në mjedis lëndor përcaktohet nga përshkueshmëria dielektrike ( $\epsilon$ ) dhe përshkueshmëria magnetike ( $\mu$ ).

## Qëndrimet dhe vlerat:

### Nxënësi:

#### Elektriciteti dhe magnetizmi

- diskuton me shokët në klasë shkaqet e pluhurosjes së ekranit të televizorit;
- realizon një projekt në grup për mbrojtjen ndaj dukurive elektrike të rrezikshme në rrugë gjatë shkarkesave elektrike, rrufeve, dhe mbrojtjen ndaj tyre;
- prezanton një ese të shkurtër për zhvillimin historik të teorive të elektricitetit;
- krahason koston e energjisë së harxhuar nga përdorimi i llambave inkadeshente dhe luminishente;
- realizon një temë që lidhet me përfitimin ekonomik të përdorimit të llambave Led;
- zbaton rregullat e sigurisë gjatë përdorimit të pajisjeve elektrike në laborator dhe në mjediset e shtëpive ku jetojmë;
- mat eksperimentalisht rezistencën specifike të një përçuesi elektrik;
- verteton eksperimentalisht ligjin e Ohmit;
- shpjegon nëpërmjet shembujve si ndryshon rezistenca në temperatura të ndryshme gjatë përdorimit të pajisjeve shtëpiake si p.sh.: termostati te furra e pjekjes, te hekuri dhe buliera e dushit;
- realizon një projekt në grup që lidhet me instalimin e pajisjeve elektroshtëpiake në shtëpitë tona;
- diskuton me shokët, bazuar në informacionet e mbledhura nga interneti rreth funksionimit të pajisjeve elektrike;
- interpretton nëpërmjet simulimeve praninë e rrymave elektrike dhe magnetike;
- shkruan një ese ku theksohen vetitë magnetike të planetit ku jetojmë;
- realizon një projekt vetë ose në grup, që shpjegon si kanë evoluar teknikat e ndriçimit të skenave të teatrove, të rrugëve deri në ditët tona.



## **Elektromagnetizmi**

- interpreton dukurinë e elektromagnetizmit nëpërmjet simulimeve me applete;
- diskuton për ndryshimet e rrymës së vazhduar ndaj asaj alternative;
- realizon një projekt me temë : “Prodhimi dhe transmetimi i energjisë elektrike nga hidrocentrali deri në shtëpitë tona”;
- diskuton për përdorimin e transformatorëve në rrjetin elektrik.

## **Lëkundjet dhe valët**

- interpreton ligjin e ruajtjes dhe shndërrimit të energjisë të lavjerrësi matematik;
- argumenton me shembuj pse rezonanca është e rëndësishme në zbatimet teknologjike dhe në jetën e përditshme, si p.sh.: në ndërtimin e urave, montimin e pajisjeve të rënda, turbinave në hidrocentrale, në mjekësi, etj.;
- shpjegon dukurinë e rrahjeve, që përftohet nga mbledhja e dy lëkundjeve harmonike me frekuenca të përafërta ;
- shpjegon zbatimet e dukurisë së pasqyrimit dhe përthyerjes në funksionimin e aparaturave, që përdoren për të përcaktuar praninë e objekteve në koren e Tokës apo në thellësinë e deteve dhe oqeanëve;
- shpjegon përdorimet e ultratingujve në mjekësi për diagnostikimin e pacientëve;
- përgatit një informacion për efektin Dopler, duke e ilustruar në rastet kur:
  - a) burimi lëviz, ndërsa vrojtuesi është i palëvizshëm;
  - b) burimi është i palëvizshëm dhe lëviz vrojtuesi;
  - c) kur burimi dhe vrojtuesi lëvizin kundrejt njëri-tjetrit;
- shpjegon efektin Dopler në rastet kur dëgjojmë zilen e shkollës kur jemi duke iu afruar shkollës ose duke u larguar prej saj;

- shpjegon efektin Dopler në rastet kur dëgjojmë sirenën e autoambulancës kur jemi në trafik apo në shtëpi;
- përgatit një informacion për zbatimet e valëve elektromagnetike në ndërtimin e pajisjeve teknologjike;
- debaton mbi çështje që lidhen me përhapjen e valëve elektromagnetike në mjediset ku jetojmë, si p.sh.: përdorimi i antenave të fuqishme pranë qendrave të banimit dhe roli i tyre mbi shëndetin e njeriut;
- përdor simulimet me applete për të treguar praninë e valëve elektromagnetike;
- përgatit një ese mbi historinë e zbulimit të valëve, përhapjes së tyre dhe dukuritë valore të interferencës dhe difraksionit.

## XII. Udhëzime metodologjike

Metodat, teknikat, strategjitë e të nxëniet në fushën e shkencave të natyrës janë faktorë të rëndësishëm për një nxënie të suksesshme që nxit interesin, gjithëpërfshirjen, ndërveprimin dhe punën kërkimore të nxënësve. Përzgjedhja dhe përdorimi i tyre nga mësuesit luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin e kompetencave të nxënësve, duke respektuar stilet e ndryshme të të nxëniet të tyre. Në fushën e shkencave të natyrës, kërkimi shkencor është baza e kompetencave që zhvillon kjo fushë. Metodat që mund të përdorin lëndët e kësaj fushe përfshijnë: modelimin, vëzhgimin, metodat eksperimentale, empirike, formimin e një ideje dhe përdorimi e TIK-ut. Këto metoda nuk mund të përdoren pa u kombinuar me njëra-tjetrën.

### Modelimi

Modelimi, nënkupton ndërtimin e një situatë abstrakte që është e vështirë për t'u vëzhguar ose e pamundur për t'u parë. Ky modelim paraqitet nëpërmjet një teksti, vizatimi, formule matematikore, ekuacioni kimik apo në formën e një softwar programi. Është me shumë rëndësi të kuptohet situata në të cilën është krijuar modelimi. Përveç të tjerave, modelimi, duhet të ndihmojë nxënësit të kuptojnë realitetin, të shpjegojnë karakteristikat e këtij realiteti dhe të parashikojnë një dukuri.

### **Metoda e vëzhgimit**

Metoda e vëzhgimit është një metodë që ndihmon nxënësit në formimin e koncepteve shkencore. Nëpërmjet kësaj metode nxënësit bëjnë lidhjen ndërmjet koncepteve abstrakte dhe objekteve, organizmave apo dukurive të botës reale. Kur vëzhgojnë objekte, organizma apo dukuri, nxënësit përdorin njohuritë shkencore. Vëzhgimet i ndihmojnë ata për të krijuar përfytyrime të qëndrueshme për botën që na rrethon. Vëzhgimet në natyrë i nxisin nxënësit të punojnë në mënyrë shkencore, të ngrenë hipoteza dhe t'i testojnë ato. Vëzhgimi është hapi i parë i një hulumtimi, eksperimenti apo studimi.

### **Metoda eksperimentale**

Metoda eksperimentale fillon me shpjegime teorike shkencore dhe vazhdon me demonstrimin e eksperimentit. Qëllimi i procedurës është të identifikojë dhe të krahasojë elementet e vëzhgueshme sasiore dhe të kontrollojë vërtetësinë e hipotezave të ngritura. Gjatë përdorimit të kësaj metode, nxënësit përdorin një sërë aparaturash për të bërë matje dhe tregojnë kujdes gjatë përdorimit të tyre.

### **Metoda empirike**

Metoda empirike bazohet në modelet intuitive dhe siguron një mënyrë për të eksploruar elementet e një problemi. Kjo metodë udhëheq ide, hipoteza, teori dhe teknikat e reja për një studim kërkimor më të detajuar.

### **Hulumtimi**

Nxënësit angazhohen në veprimtari, përmes të cilave kuptojnë se si shkencëtarët mendojnë dhe çfarë bëjnë në një proces vendimmarrjeje, si ngrenë pyetje dhe si planifikojnë hulumtimin. Përmes të nxënësve kërkues, nxënësit aftësohen të përftojnë njohuri dhe të krijojnë një botëkuptim për botën natyrore dhe fizike bazuar në hulumtimin shkencor. Gjithashtu, ata bëhen kompetentë që të zbatojnë aftësitë dhe proceset kërkuese, si dhe të zhvillojnë qëndrimet dhe vlerat që janë themelore për praktikën e shkencës.

## **Projektet**

Projektet janë veprimtari të nxëni nëpërmjet të cilave nxënësit zbulojnë objektet, proceset apo dukuritë.

## **Teknologjia e informacionit dhe e komunikimit**

Teknologjia e informacionit dhe e komunikimit mbështet procesin kërkues, rrit cilësinë e të nxënit të nxënësve dhe siguron bashkëpunimin mes tyre. Përmes përdorimit të mjeteve digjitale, nxënësit mund të eksplorojnë dhe të perceptojnë konceptet abstrakte si dhe të zbulojnë marrëdhëniet ndërmjet objekteve dhe dukurive.

## **STRATEGJITË**

Strategjitë e përdorura në shkencë dhe teknologji mund të ndihmojnë nxënësit të zhvillojnë tri kompetencat e programit. Më poshtë, po listojmë disa prej tyre:

- 📌 identifikimi i elementeve të rëndësishme që lidhen me problemzgjdhjen;
- 📌 ndarja e një problemi kompleks në disa probleme më të thjeshta;
- 📌 përdorimi i arsytimeve (p.sh.: arsyetimi induktiv dhe deduktiv, krahasimi, klasifikimi, etj.).

## **QËNDRIMET**

Qëndrimet janë një faktor i rëndësishëm në zhvillimin e kompetencave.

Disa nga qëndrimet intelektuale janë:

- 📌 kurioziteti;
- 📌 ndjenja e inisiativës;
- 📌 prirja për të ndërmarrë rrisht intelektual;
- 📌 interesi për prezantimin e ideve të ndryshme;
- 📌 ndjenja e përgjegjësisë për zgjidhje origjinale;

- 👤 ndjenja e gatishmërisë dhe e solidaritetit gjatë punës në grup;
- 👤 kujdesi për shëndetin dhe sigurinë;
- 👤 objektiviteti;
- 👤 përdorimi i qasjeve të duhura metodike;
- 👤 përdorimi i saktë i gjuhës sipas terminologjive shkencore.

### **Teknikat janë:**

- 👤 përdorimi i instrumenteve matëse;
- 👤 siguria ndaj pajisjeve dhe materialeve laboratorike.

### **Përdorimi i gjuhës dhe i terminologjisë shkencore**

Të lexuarit dhe të shkruarit në shkencë ndihmon nxënësit për ta kuptuar shkencën dhe jo thjesht për të mbajtur mend faktet dhe për t'i riprodhuar ato.

Të lexuarit shkencor ndihmon në shprehjen e ideve dhe të koncepteve, stimulon diskutimin, analizën dhe vlerësimin. Leximi i shumëllojshmërisë së materialeve në lidhje me atë çka mësohet në shkollë, i bën nxënësit të mendojnë se informacioni nuk vjen vetëm nga teksti shkollor por edhe nga burime të tjera. Një burim i rëndësishëm duhet të konsiderohet edhe ai i materialeve të shkruara nga shokët.

Gjatë vëzhgimeve të qenieve të gjalla, të dukurive ose gjatë konsultimeve me fotografi, harta, postera e burime të tjera informacioni, nxënësit duhet të nxiten të mbajnë shënime. Në këtë mënyrë, ata do të thellohen e do të kuptojnë më mirë objektin ose dukurinë që vëzhgojnë.

Kërkesa për mbajtjen e shënimeve dhe paraqitjen e gjetjeve gjatë vëzhgimeve dhe eksperimenteve ndihmon pozitivisht në përpunimin e të dhënave dhe përvetësimin e njohurive. Për shënimet dhe paraqitjen e përfundimeve nga nxënësit mund të parashikohen forma të tilla pune, si: shkrimi i një raporti të shkurtër, përgatitja e një informacioni gojor, realizimi i një vizatimi, tabele, grafiku etj.

Në shkrimin e relacioneve ose paraqitjen e informacioneve gojore etj., është mirë që gjithnjë të kërkohet nga nxënësit që të analizojnë, të krahasojnë dhe të përgjithësojnë të dhënat, në mënyrë që të nxitet të kuptuarit e dukurisë ose të objektit të vëzhguar.

Leximi dhe shkrimi rreth asaj çka nxënësit shohin, mendojnë dhe lexojnë duhet të bëhet pjesë e përditshme e regjimit të tyre.

### **Siguria**

Mësuesit janë përgjegjës për sigurinë e nxënësve gjatë veprimtarive në klasë, për nxitjen dhe motivimin e tyre, për rregullat dhe përgjegjësitë e sigurisë. Ata duhet të planifikojnë gjithmonë veprimtari praktike të sigurta dhe t'u tregojnë nxënësve kushtet e sigurisë në përputhje me ato të bordit të shkollës dhe të politikave të Ministrisë së Arsimit Sportit dhe Rinisë.

Gjatë veprimtarive në fushën e shkencës, nxënësit: zbatojnë gjithmonë dhe në mënyrë të ndërgjegjshme rregullat e sigurisë në shkollë, klasë dhe jashtë tyre; identifikojnë paraprakisht kushtet në të cilat veprimtaria mund të mos jetë e sigurtë dhe tregojnë se si mund të parandalohen aksidentet në të gjitha rastet e mundshme; përdorin pajisjet, kimikatet dhe mjetet sipas udhëzimeve; tregojnë vazhdimisht shqetësim për sigurinë e tyre dhe të tjerëve.

### **Nxënësit me nevoja të veçanta**

Organizimi i kurrikulës sipas kompetencave (në fusha të nxëni, në shkallë) dhe me fokus integrimin, i krijon mësuesit hapësirat për të përshtatur mësimdhënien sipas nevojave të veçanta të nxënësve dhe për të personalizuar të nxënit e tyre. Mësuesi duhet të marrë parasysh faktin se nxënësit janë të ndryshëm, kanë motivim, interesa, stile të nxëni, nevoja dhe aftësi të ndryshme etj. Në disa raste, duhen bërë përshtatje të kurrikulës sipas diferencave të zhvillimit brenda një grupi moshor. Mësuesi mund të zgjerojë zhvillimin e

kompetencave kyçe, sipas nevojave individuale të nxënësve, për të zvogëluar dhe zhdukur diferencat brenda një shkalle të kurrikulës, në fund të saj.

#### **a) Nxënësit me vështirësi në të nxënë**

Shumë nxënës me vështirësi në të nxënë arrijnë rezultatet e pritshme të të nxënit njësoj si nxënësit e tjerë, nëse bëhet përshtatja e mënyrës së mësimdhënies dhe e vlerësimit të tyre.

Për të arritur nivelin më të lartë të mundshëm të realizimit të kompetencës, mund të zhvillohen programe të veçanta, individuale, për nxënësit me nevoja të veçanta.

Për të përcaktuar se cilët janë nxënësit me nevoja të veçanta ekziston një proces i bazuar në rregullore të miratuara nga MAS sot MASR. Nëpërmjet këtij procesi, prindërit, mësuesit dhe personeli tjetër mbështetës i shkollës identifikojnë nevojat e veçanta të një nxënësi, hartojnë një plan individual arsimor (PIA) që u adresohet këtyre nevojave dhe rishikojnë progresin e nxënësit në përputhje me këtë plan.

Në rastin e nxënësve që formalisht janë përcaktuar si të veçantë, është veçanërisht e rëndësishme që stafi i shkollës, në bashkëpunim me prindërit, të mbështesë të nxënit e tyre. Procedurat dhe teknikat e vlerësimit për nxënësit me nevoja të veçanta duhet të diskutohen herë pas here me prindërit dhe vetë nxënësit. Prindërit duhet të kuptojnë se si ndikojnë këto procedura dhe teknika të përshtatura në vlerësimin e punës së nxënësve.

#### **b) Nxënësit me dhunti dhe të talentuar**

Fleksibiliteti i zhvillimit të programit lejon plotësimin e nevojave individuale të nxënësve me dhunti dhe të talentuar.






Mësuesit duhet të krijojnë kushte dhe situata të tilla që nxënësit të shfaqin dhe të zhvillojnë dhuntitë dhe talentet e tyre. Kjo arrihet nëse atyre u krijohen mundësitë të punojnë me një përmbajtje më të thelluar dhe më të zgjeruar, të zhvillojnë në mënyrë të

vazhdueshme elemente specifike të kompetencave kyçe (p.sh., aftësitë e nivelit të lartë kognitiv të kompetencës së të menduarit) dhe specifike të fushës, të fokusohen në çështjet kroskurrikulare dhe të zgjerojnë mjediset dhe materialet e të nxënit brenda dhe jashtë shkollës.

### **c) Nxënësit me vështirësi në gjuhën shqipe (pakicat kombëtare dhe emigracioni)**

Nxënësit e pakicave kombëtare ose ata që vijnë nga emigracioni zotërojnë gjuhën shqipe në nivele të ndryshme, në grupmosha të ndryshme. Meqenëse programi është për të gjithë nxënësit, nxënësit me vështirësi në gjuhën shqipe duhet të arrijnë rezultatet e të nxënit si të gjithë nxënësit e tjerë. Këtyre nxënësve, duhet t'u jepet mbështetje në formën e kohës shtesë, aq sa u duhet për të mësuar gjuhën shqipe të përdorur në fushat përkatëse ose t'u ofrohen kurse formale nga shkolla, përgjatë vitit shkollor ose gjatë pushimeve verore.

Në fushën e shkencave natyrore, nxënësit me nevoja të veçanta mund të kenë nevojë për shumëllojshmëri modifikimesh në program dhe në mjedisin e të nxënit. Modifikimet kanë të bëjnë me:

-  lehtësitë që lejojnë lëvizshmërinë e nxënësve me probleme fizike;
-  hartimin e programeve për nxënësit me paaftësi në lexim, që ndoshta kërkojnë më shumë mundësi praktike;
-  përshtatjet e programit për nxënësit që kanë dhunti të veçanta;
-  shënimet vizuale të lidhura me çështjet e sigurisë;
-  strategjitë e vlerësimit që përshtatin shumëllojshmërinë e stileve me nevojat e të nxënit.



### **XIII. Udhëzime për vlerësimin**

Vlerësimi është pjesë integrale e procesit të të nxënit. Ai mat shkallën në të cilën kompetencat janë arritur nga nxënësi. Ai përfshin mbledhjen e informacioneve me anë të teknikave të ndryshme të vlerësimit për arritjen e rezultateve të pritshme të të nxënit në nivel klase dhe shkalle të nxënësit. Me këtë informacion mësuesi merr vendime për vlerësimin përfundimtar të nxënësve, bazuar në gjykimin e tij për nivelin e zotërimit nga ana e tyre të kompetencave të fushës së shkencave të natyrës.

Vlerësimi u shërben shumë qëllimeve, ndaj është e rëndësishme që mësuesi t'ia përshtatë llojin e vlerësimit, qëllimit specifik të synuar. Para marrjes së një vendimi në lidhje me një aspekt të caktuar të performancës së nxënësit, mësuesi duhet të sigurojë që mënyra e vlerësimit të përdorur, të zotërojë informacionin që reflekton saktësisht një aspekt të veçantë të performancës që ai ka për qëllim të vlerësojë.

*Është thelbësore që vlerësimi të jetë pjesë e procesit të mësimdhënies dhe të nxënit. I gjithë procesi i të nxënit në shkencat e natyrës mbështetet në kërkimin shkencor, si i tillë edhe vlerësimi merr shumë forma.*

Duke qenë pjesë e procesit të të nxënit, *vlerësimi formues* përdoret në të gjitha shkallët. Vlerësimi formues u shërben nxënësve për të përmirësuar të nxënit dhe mësuesve për të përmirësuar metodat e mësimdhënies.

*Vlerësimi përmbledhës* përdoret për të përcaktuar shkallën në të cilën janë arritur kompetencat. Ai shërben jo vetëm për të informuar nxënësit dhe prindërit për progresin e tyre, por edhe për të përmirësuar praktikatat e mësimdhënies dhe të nxënit.

*Vlerësimi diagnostikues* zakonisht kryhet në fillim të shkallës apo të vitit shkollor, për të identifikuar njohuritë paraprake, interesat ose aftësitë që kanë nxënësit rreth qëllimit për të cilin po kryhet vlerësimi.

*Vetëvlerësimi dhe vlerësimi i shoku-shokut* e bën nxënësin më të vetëdijshëm për përparimin e tij dhe gjithashtu i lejon ata të analizojnë dhe krahasojnë idetë e tyre me ato të shokëve, mësuesve dhe prindërve.

Për *vlerësimet me shkrim*, mësuesi duhet të përdorë situata të jetës reale që përfshijnë shkencën në jetën e përditshme, shoqëri dhe mjedis. Situatat e zgjedhura duhet të jenë domethënëse dhe tërheqëse. Përveç *testeve me shkrim*, mësuesit mund të kryejnë vlerësime të bazuara në performancën e nxënësve, duke përdorur mënyrat e mëposhtme, si:

- ✚ punët praktike;
- ✚ punët laboratorike;
- ✚ projektet kurrikulare dhe ndërleëndore;
- ✚ detyrat individuale;
- ✚ vrojtimit e mësuesit;
- ✚ listat e kontrollit;
- ✚ modelet dhe maketet;
- ✚ posterat;
- ✚ debatet;
- ✚ esetë;
- ✚ portofoli.

Mësuesi mund të vlerësojë nxënësin përmes përdorimit të portofolit. Ai është një koleksion sistematik i punës së nxënësit dhe siguron një tablo të plotë të arritjeve të tyre. Puna e mbledhur, ofron të dhëna të shumta për zhvillimin dhe progresin e nxënësve në

përvetësimin e njohurive, në të kuptuarit e koncepteve shkencore, zbatimin e shkathtësive të procesit, dhe zhvillimin e qëndrimeve. Ajo, gjithashtu, u ofron nxënësve mundësi për vetëvlerësim dhe reflektim përmes rishikimit të portofoleve të tyre.

#### **XIV. Materiale dhe burime mësimore**

Për realizimin e kompetencave në lëndën e shkencave të natyrës, është domosdoshmëri të krijohet një mjedis mësimor i përshtatshëm. Më poshtë paraqitet një listë përmbledhëse e materialeve, burimeve dhe mjediseve të domosdoshme për realizimin e programit të kësaj lënde.

Disa nga mjetet më të përdorshme didaktike janë:

- *Mjetet verbale, tekstet si:* teksti shkollor, libri i mësuesit, fletoret e punës, atlaset, udhëzues profesional, fjalorë, gazeta, revista, materiale psiko-pedagogjike, enciklopedi etj.
- *Mjetet pamore natyrore si:* objektet natyrore të gjalla ose jo të gjalla, koleksionet.
- *Mjetet artificiale si:* maketet, modelet, fotografitë, vizatimet, skemat, tabelat, posterat, fotografitë, pikturat, diagramet, mjetet grafike etj.
- *Mjetet audiovizive si:* televizor, film, video, video-projektor, videokasetë, kompjuter, internet, teletekst, CD etj.
- *Mjetet dëgjimore si:* radio, magnetofon, telefon, kasetofon etj.
- *Mjediset mësimore si:* klasa, laborator, kabinetet e punës, natyra, ferma etj.

Këto burime, duhet të diskutohen dhe të vlerësohen nga stafi, si një pjesë e planit të tyre për shkencën. Plani duhet të jetë i rëndësishëm për të përzgjedhur burimet e dyta, të cilat ndihmojnë për të mbështetur nxënësit në punët e tyre shkencore, si dhe në kryerjen e vizatimeve apo krijimeve të ndryshme.

## **XV. SHTOJCË**

### **NJËSITË BAZË TË SISTEMIT SI**

<b>Madhësia fizike</b>	<b>Njësia</b>	<b>Simboli për njësinë</b>
------------------------	---------------	----------------------------

gjatësia	metër	m
masa	kilogram	kg
koha	sekondë	s
intensiteti i rrymës elektrike	amper	A
Temperatura absolute	kelvin	K
intensiteti i dritës	kandela	cd
sasia e lëndës	moli	mol

## **MADHËSITË FIZIKE, SIMBOLET DHE NJËSITË**

Madhësitë fizike që nuk janë të sistemit SI shënohen me asterisk\*.

<b>Madhësia fizike</b>	<b>Simboli</b>	<b>Njësia në SI</b>	<b>Simboli i njësisë</b>
masa	m	kilogram	kg
gjatësia	<i>l</i>	metër	m
rruga	d	metër	m
rrezja	R, r	metër	m
diametri	D	metër	m
koha	t	sekondë	s
perioda	T	sekondë	s
zhvendosja	s	metër	m
shpejtësia	v	metër për sekondë	m/s
nxitimi	a	metër për sekondë katror	m/s <sup>2</sup>
nxitimi i rënies së lirë	g	metër për sekondë katror	m/s <sup>2</sup>
impulsi i trupit	p	kilogram metër për sekondë	kgm/s
forca	F	njuton	N

Këndi në plan		*gradë	0
Këndi në hapësirë		radian	rad
shpejtësia këndore		radian për sekondë	rad/s
nxitimi këndor		radian për sekondë katror	rad/s <sup>2</sup>
nxitimi qendërsynues	a <sub>q</sub>	metër për sekondë katror	m/s <sup>2</sup>
nxitimi tangencial	a <sub>t</sub>	metër për sekondë katror	m/s <sup>2</sup>
pesha	P	njuton	N
konstantja gravitacionale		njuton metër katror për kilogram katror	Nm <sup>2</sup> /kg <sup>2</sup>
sipërfaqja	S	metër katror	m <sup>2</sup>
vëllimi	V	metër kub	m <sup>3</sup>
dendësia	d	kilogram për metër kub	kg/m <sup>3</sup>
shtypja	p	paskal	Pa, N/m <sup>2</sup>
momenti i forcës	M	njuton metër	Nm
momenti i çiftit	M	njuton metër	Nm

krahu i forcës	d	metër	m
puna	A	xhaul	J
koeficienti i fërkimit	$\mu$	s'ka njësi	
forca ngjeshëse	$F_n$	njuton	N
forca e kundërveprimit	N	njuton	N
forca rezultante	$F_R$	njuton	N
forca e rëndesës	G	njuton	N
forca qendërsynuese	$F_q$	njuton	N
energja	E	xhaul *kilovatorë *elektronvolt	J kWh eV
energja potenciale	$E_p$	xhaul	J
energja kinetike	$E_k$	xhaul	J
energja mekanike	$E_m$	xhaul	J
puna e forcave të jashtme	$A_j$	xhaul	J
puna e forcave të brendshme	$A_b$	xhaul	J



rendimenti		s'ka njësi	
fuqia	P	vat	W
temperatura	T t	kelvin *gradë Celsius *gradë Celsius	K °C °C
ndryshimi i temperaturës	T t	gradë Kelvin *gradë Celsius	K °C
nxehësia	Q	xhaul	J
kapaciteti termik	C	xhaul për kelvin	J/K
nxehësia specifike e lëndës	c	xhaul për kilogram kelvin kiloxhaul për kilogram kelvin	J/kgK kJ/kgK
energji e brendshme	U	xhaul	J
nxehësia specifike e avullimit/kondensimit	r ose L	xhaul për kilogram	J/kg
nxehësia specifike e shkrirjes/ngurtësimit		xhaul për kilogram	J/kg
fuqi kalorifike e lëndës së djegshme	q	xhaul për kilogram	J/kg

frekuenca	f	herc	Hz, s <sup>-1</sup>
amplituda	A	metër	m
gjatësia e valës		metër	m
shpejtësia e valës	u	metër për sekondë	m/s
tensioni i fijos	T	njuton	N
masa për njësinë e gjatësisë	$\mu$	kilogram për metër	kg/m
intensiteti i tingullit	I	vat për metër katror	W/m <sup>2</sup>
niveli i intensitetit të tingullit	I <sub>n</sub>	*decibel	dB
largësia vatrore	f	metri	m
largësia e objektit nga pasqyra/thjerra	d <sub>1</sub> ose x <sub>1</sub>	metri	m
largësia e shëmbëllimit nga pasqyra/thjerra	d <sub>2</sub> ose x <sub>2</sub>	metri	m
zmadhimi	z ose k	s'ka njësi	
këndi i rënies		*gradë	0
këndi i pasqyrimit		*gradë	0
këndi i përthyerjes		*gradë	0
treguesi i përthyerjes	n	s'ka njësi	
këndi kufi	k	gradë	0

fuqia e thjerrave	D	dioptri	1/m
largësia ndërmjet çarjeve	b	metër	m
shpejtësia e valës elektromagnetike në zbrazësi	c	metër për sekondë	m/s
ngarkesa elektrike	Q, q	kulon	C
përshkueshmëria elektrike në mjedis		s'ka njësi	
përshkueshmëria elektrike në zbrazësi	$\epsilon_0$	farad për metër	F/m
fusha elektrike	E	njuton për kulon volt për metër	N/C V/m
potenciali	V	volt	V
diferenca e potencialit	U	volt	V
kapaciteti	C	farad	F
intensiteti i rrymës elektrike	I	amper	A
forca elektromotore	fem	volt	V
rezistenca	R	om	
rezistenca specifike		om metër	m
energji elektrike	E	xhaul	J
fusha magnetike	B	tesla	T

forca elektromotore e induktuar	$i$	volt	V
fluksi magnetik		veber	Wb
vlera efektive e rrymës alternative	$I_{ef}$	amper	A
vlera efektive e tensionit alternativ	$U_{ef}$	volt	V
vlera maksimale e rrymës alternative	$I_0$	amper	A
vlera maksimale e tensionit alternativ	$U_0$	volt	V
numri i spirave	N	s'ka njësi	
ngarkesa e elektronit	$e$	kulon	C
konstantja e Plankut	$h$	xhaul sekondë	Js
numri i masës	A	s'ka njësi	
numri atomik	Z	s'ka njësi	
aktiviteti i burimit radioaktiv	A	bekerel	Bq
perioda e gjysëmzbërthimit	$T_{1/2}$	sekondë	s